

РЕНТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ І ТРАНСАКЦІЙНИХ ЛАНЦЮГІВ ЯК ОБ'ЄКТ ОПОДАТКУВАННЯ

А.Ю. Жулавський, к.е.н., проф.; Н.В. Сидоренко, аспірант
Сумський державний університет, м. Суми

Трансформаційні процеси переходу економічної системи України на принципи ринкового господарювання викликають необхідність перегляду та вдосконалення системи відносин у природокористуванні, включаючи відносини власності у сфері надрокористування. Існуюча практика нормативно-адміністративного їх регулювання через інструменти дозволів, квот, обмеження та заборону, не відповідає принципам ринкового саморегулювання.

Велику увагу реформуванню відносин власності та прав користування надрами приділено у наукових публікаціях І. Андріївського, В. Гарная, А. Голуба, М. Корнеєва, Е. Мелехіна, В. Снігаря, О. Шумського та інших. Між тим, віддаючи належне значення працям названих авторів, слід продовжити пошук варіативності в підходах до вибору механізмів, та інструментів регулювання процесів користування надрами.

Основними проблемами у надрокористуванні все ще залишається необхідність формування інституційної системи у сфері використання, охорони та відтворення надр. Діючий порядок платежів за надрокористування виконує фіскальну функцію, але не достатньо впливає на стимулюючу та відтворювальну функції. Видача та реалізація дозволів на користування надрами не враховують потенційну дохідність проектів видобутку [2].

Основна увага в літературі приділяється спробам кількісно оцінити величину ренти, що може бути вилучена на користь держави. При цьому інші питання розглядаються менш детально, що, в свою чергу, призводить до некоректності оцінок ренти.

Відомо, що рента привласнюється різними агентами технологічного та трансакційного ланцюгів, по яких розподіляється продукція мінерально-сировинного комплексу.

У зарубіжних країнах доходи від експлуатації природних ресурсів, як правило, вилучаються через систему податків, орієнтованих на вилучення ренти у користувача природних ресурсів. У державах, багатих природними ресурсами, практикуються такі податки, як роялті, податок суверена tax, спеціальні податки на прибуток видобувних компаній, диференційовані рентні платежі, земельний податок і т.п. Крім того, доходи від експлуатації природних ресурсів можуть перерозподілятися на основі договорів про розподіл продукції та іншими способами [4].

Так, враховуючи закордонний досвід, найбільш поширеними податками в природоексплуатаційних секторах є:

- плата за користування надрами
- відрахування на охорону і відтворення надр
- податок на землю
- експортне мито.

Беручи до уваги аналіз зарубіжних податкових інструментів, було виділено два основних типи платежів. По-перше, платежі за природні ресурси, призначені для перерозподілу (вилучення) ренти, що виникає у користувачів природних ресурсів в процесі їх експлуатації. При їх визначенні виходять з величини рентного доходу і орієнтуються на ту його частку, яка повинна бути вилучена у користувача природного об'єкта. По-друге, платежі, спрямовані на підтримку існуючої системи управління природокористуванням. Вони є інструментом збору коштів, необхідних для покриття адміністративних витрат з контролю за експлуатацією природних ресурсів і деяких інфраструктурних витрат (різні ліцензійні збори тощо). Додаткові платежі стягуються за послуги, пов'язані з оцінкою природних ресурсів (лабораторний аналіз, геологічні і топографічні дослідження територій, реєстрація та сертифікація документів і т.д.). Ці платежі йдуть не в загальний, а в спеціальний фонд, призначений для поліпшення якості відповідних послуг.

Як вже зазначалося, при перерозподілі ренти в закордонній практиці перевага надається податкам, що стягуються безпосередньо з користувачів природних ресурсів, тобто прямим способом. Однак існують і непрямі податки, за допомогою яких вилучається надлишковий дохід, отриманий за рахунок перерозподілу ренти між споживачами природної сировини.

З теоретичної точки зору ренту найкраще вилучати в тій сфері, де вона створюється. Відомо, що для утворення ренти необхідна дія природного чинника, що призводить до виникнення диференціальних витрат, і наявність ринку, де на однотипний товар, вироблений з різними витратами, складається єдина ціна. В економіці перехідного типу досить складно визначити, де саме сформувався ринок і яким чином рентний дохід концентрується в окремих ланках системи [3].

Як відомо, первинний природний ресурс може реалізовуватися на різних ринках. В перехідній економіці на кожному з цих ринків можуть скластися свої ціни на сировину. Розбіжність цін буде означати різний ступінь концентрації ренти у виробника первинного ресурсу (першого в технологічному ланцюгу). У ряді випадків він взагалі не отримує ренти. Відповідно вона сконцентрується в іншій ланці ланцюга.

Сказане можна інтерпретувати математично. Так, якщо рента дорівнює R , то справедлива наступна рівність:

$$R=D-Z,$$

де D - дохід від реалізації кінцевого продукту; Z - витрати всіх ланок ланцюга, що забезпечує виробництво і реалізацію даного продукту.

З теоретичної точки зору дохід R повинен бути однаковий. Однак в перехідній економіці справа йде по іншому.

По-перше, транзакційний ланцюг внаслідок дії інфраструктурних факторів, специфіки законодавства, сталих зв'язків та інших причин ще до виходу на ринок виявляється більш довгим, ніж це обумовлено технологічною необхідністю. Постачальник і споживач "прив'язуються" один до одного, втрачаючи можливості вільного виходу на ринок.

По-друге, кожна наступна ланка транзакційного ланцюга намагається привласнити більше ренти. Теоретично це допустимо, якщо всі ланки ланцюга знаходяться в сфері впливу держави. Але частина ренти може безпосередньо "осідати" за кордоном і тоді вона стає недоступною для податкової системи. У такому випадку важко оцінити, де і скільки ренти сконцентрувалося, і запропонувати розумні підходи до її вилучення.

По-третє, кожен агент ланцюга буде намагатися використовувати частину ренти на покриття своїх нерациональних витрат [1].

Отже, формування системи рентного регулювання в Україні на базі платежів за використання природних ресурсів, екологічного оподаткування та відповідних зборів сприятиме мобілізації й акумуляції фінансових ресурсів для здійснення ефективної природоохоронної діяльності та подальшого економічного зростання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голуб А., Маркандія А., Струкова Е. Проблемы изъятия рентных доходов//Вопр. Экономки, №6, 1996
2. Маланчук Л.О. Рентні відносини в модернізації фінансового механізму надрокористування / Л.О. Маланчук // Екологічний менеджмент у загальній системі управління: тези доповідей Тринадцятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 20-21 квітня 2011 р. – Суми: Вид-во СумДУ, 2011. – Ч.1. – С. 194–196.
3. Мищенко В.С., Данилишин Б.М. Природно-ресурсна рента і рентна політика в Україні / Економіка України.- 2003. - №12.-с.3-14.
4. Харічков С.К. Перспективні тенденції модернізації ресурсно-екологічної складової податкової політики / С.К. Харічков // Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України // Матеріали міжнародної конференції, м. Одеса, 21-22 жовтня 2010 р. / ПРРЕД НАН України. – м. Одеса: ПРРЕД НАН України, 2010. – С. 437–440.

Екологічний менеджмент у загальній системі управління : збірник тез доповідей Тринадцятої щорічної всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 17-18 квітня 2013 р. / Відп. за вип. О.М. Теліженко. — Суми : СумДУ, 2013. — С. 62-65.